

Politička javnost, mediji i distribucija moći

Diskurzivni resursi civilnog društva i oblikovanje političke javnosti

Kako je Jürgen Habermas već u njegovom habilitacijskom rukopisu „Strukturwandel der Öffentlichkeit“ pokazao, da se do kraja 18. vijeka mogla etablirati jedna mala kritička javnost u Njemačkoj, koja je sa sobom donijela jednu novu čitalačku kulturu i zasnivala se na građanskim prosvjećenim društvima, edukativnim udruženjima, masonskim savezima i drugim asocijacijama. Ovdje se pokazuje prvi put ideja jedne (civilno) društvene samoorganizacije, koja je posredovana preko javne komunikacije.

Ipak, ko su danas u društvu nosioci kritičke javnosti? Komunikativni potencijal razuma modernog društva prebiva prema Jürgen Habermas, jedanput u transparentnim životnim formama i životnim svijetovima. Ipak, ne prenose se njihovi komunikativni i solidarnistički potencijali neposredno na politički nivo dešavanja. Potrebno je prema tome jedno deliberativno oblikovanje mnijenja i volje kao posredujuće instance unutar jedne političke javnosti. Deliberativna demokratija se oslanja na „političku mobilizaciju i korištenje produktivne snage komunikacije.“ Politička pitanja je najbolje razjasniti u jednoj javnoj argumentaciji, odnosno, da se ne sumiraju sve pojedinačne volje, niti da bude pretpostavljena jedna „opšta volja naroda“. U ove diskurse bi trebali biti, po mogućnosti, uključeni svi akteri koji su zavisni od određenih regulativa. Pri tome mora biti osigurana ravnopravnost diskutirajućih aktera, neprisilan diskurs i otvorenost za raznolike teme i doprinose. Ovo u idealnom slučaju važi kako za organizovanu javnost korporacija i udruženja tako i za jednu manje institucionaliziranu neorganizovanu javnost. Cilj vođenja diskursa je produkovanje komunikativne moći koja može vršiti uticaj na politički subsistem. Diskutirajuća ili deliberativna javnost i civilno društvo nisu funkcionalno razdvojene i na samodovoljnim logikama operirajuće sfere. Upravo spontane, manje institucionalizirane forme javnosti trebaju organizovane aktere i one oslanjajuće asocijacijske odnose. Oba područja, javna sfera kao i civilno društvo, su karakterizirana kroz jednu univerzalističku temeljnu etiku u kojoj su kroz praktičan diskurs sve verzije konkretnih nacrtu života diskutirane i vjerovatno bi mogle biti sa argumentima generalizirane. Prema etici diskursa smije norma samo onda zahtijevati važenje ako se svi njome eventualno pogođeni pojedinci

ako akteri praktičkoga diskursa saglase o tome (odnosno ako bi se saglasili) da ta norma vrijedi. U vezi sa izoblikovanjem civilnog društva pokazuje Jürgen Habermas na modelu političke javnosti, u liberalnom i državno upravljanim kapitalizmu, da je unutar političke javnosti nastala jedna forma diskurzivne ili diskutirajuće javnosti, a da individuumi, koji međusobno dijele isti životnosvjetski horizont, sačinjavaju diskurzivnu publiku. One su u stanju dostići i sprovesti, u formi kritike i kontrole političke moći, jednu opštu saglasnost koja je pronađena kroz konsenzus. Funkcija ove publike (slobodne asocijacije civilnog društva) sastoji se u tome da se ona spontano, u relaciji prema tematski i problemski diferenciranim socijalnim problemima koji egzistiraju unutar privatnog životnog područja, oblikuje i ove u političkoj javnosti artikuliše, tako da omogućuje publici uticaj na oblikovanje mnijenja kao i donošenje odluka u odnosu na određene probleme. Politička javnost je bila jedna intermedijerna sfera između države (od moći determinisana politika) i institucija liberalnog društva.

U političkom kontekstu socijalne države, koja je karakterizirana kroz državni intervencionalizam i kroz jednu, na osnovu prava glasa, nastalu masovnu i elitističku demokratiju, demos je obeshrabren/stavljen pod starateljstvo, indo ktriniran i manipulisano kroz državu, industriju slobodnog vremena i masovne medije, tako da na mjesto jedne od diskursa determinisane javnosti nastupa druga, koja je kroz uvećanu identifikaciju publike sa njenom konzumentskom ulogom, apostrofirana javnost. Jer je politička javnost orijentirana na ukupno društvena problemska stanja, pri čemu ona involvira propustljivost za komunikacijske sklopove „potencijalnih aktera“ i rezonantno sposobne, autonomne javnosti. Ove su potom upućene na socijalno određenje u civilnodruštvenim asocijacijama i na inkludiranost u liberalnoj paradigmi političke kulture i socijalizacije. Potisnute i izmanipulisane interesne grupa i autonomne asocijacije iz kojih se civilnodruštveni resursi sastoje, da bi uopšte u političkim procesima oblikovanja mnijenja participirale, izgrađuju informalne komunikacijske strukture, unutar kojih slobodne asocijacije i udruženja agregiraju i artikulišu njihova interesna stanja. Artikulacija interesnih agregata omogućuje uticaj na institucionalizovane strukture moći. Civilno društvo kao segment političke javnosti ima snažnu ulogu da ukazuje na odgovarajuće socijalne probleme. Deliberativna javnost, koja i posreduje između životnog svijeta i političko administrativnog sistema, odvaja se

od politički manipulirane javnosti. Polazeći od diskurzivnog principa na kojem se ova javnost zasniva, konstituira se novi model političke javnosti. Sada socijalni akteri u civilnoj sferi društva i/ili komunikativno nastaloj javnosti kroz spontane asocijacijske odnose međusobno dolaze u dodir i oblikuju asocijacije na spontanoj i dobrovoljnoj osnovi, koje ne pripadaju ni političkom ni ekonomskom sustavu. Deliberativna javnost je „rodno mjesto“ civilnog društva u Jürgen Habermas koncepciji globalnog društva. Interakcije jedne, kroz asocijacijski sistem civilnog društva, fundirane javnosti sa pravno (državno) institucionaliziranim oblikovanjem mišljenja i volje u parlamentarnom kompleksu, nude jednu dobru polaznu tačku za prevođenje diskurzivno rezultirajućih spoznaja životnog svijeta u funkcionalne sustave. Iz njene demokratske perspektive politička javnost treba percipirati probleme i tematizirati iste kako argumentovano tako i uticajno da bi oni u parlamente bili preuzeti i obrađeni. Posebno marginalizirani i teško organizovani interesi ovdje dobivaju mogućnost jedne komunikacijski organizovane arene za vlastitu artikulaciju. Deliberativno stvorena politička javnost zasniva se, s jedne strane na pravno (državnim) institucijama, koje garantiraju omogućavanje i realizaciju svake javnosti i s druge strane na jednoj liberalnoj političkoj kulturi, koja je u „odsustvu prisile“ upućena na omogućavanje diskurzivnog upravljanja konfliktima, opštem pristupu masovnim medijima.

U suštini javnost je u aktuelnoj teoriji Jürgen Habermas predstavljena na sledeći način: Javnost je shvaćena kao mreža diskurzivnog oblikovanja mišljenja i obrazuje na ovaj način jedan socijalni prostor za komunikativno djelovanje, čiji je kvalitet bitno definisan kroz okvirne uslove za slobodno izražavanje mišljenja, koje se može osigurati kroz legitimnost političkog sustava. Sa gledišta funkcionalnog diferenciranja oblikuju se različiti socijalni akteri i komunikacijske arene koji u uvećanom obimu profesionalno agiraju pred publikom građana. Otuda se karakterizira jedna funkcionalno sposobna javnost, koja se sastoji od svih potencijalno odnosnih aktera. Rezultat toga je da publika nije samo pasivno predstavljena kroz različite interesne grupe, nego da svaka relevantna pozicija može biti akceptirana, da može biti iskazano mišljenje o njoj i na taj način se može vršiti uticaj na institucionalizovanu moć. Ovdje treba institucionalna politika izvan struktura i organizacija političkog sustava koje su zasnovane na moći i izvan jedne kroz moć determinisane javnosti, koja je karakterizirana kroz procese medijske manipulacije s obzirom na stvaranje masovne

lojalnosti, biti pod uticajem građana kroz određene samoreferencijalne forme socijalne participacije. Za prosuđivanje vrijednosti, za što je institucionalna politika alijenirana, infleksibilna i otuda strukturalno funkcionalna, a javnost intersubjektivna i dinamička sfera, se preporučuje da je potrebno relaciju između oba područja shvatiti kao jedan odnos moći. „Jer iako je diskutirajuća javnost interno koncipirana kao jedna od moći autonomna sfera, ostaje ona još uvijek na državu odnosna i zbog toga podliježe njenoj moći i političkim strategijama.“ Kako bi diskutirajuća javnost izvršila zbiljski pritisak na državu, nužni su joj dramatzacija i pojačano djelovanje. To se događa preko socijalnih pokreta, građanskih inicijativa, političkih udruženja i asocijacija, koji po Habermas definiciji predstavljaju grupe ili jezgru kolektivnih aktera civilnog društva.

Kao što za životni svijet bitno poznavnije razumljivog jezika „tako se javnost reproducira preko komunikativnog djelovanja, i ona je upućena na generalizovanu razumljivost svakodnevne komunikativne prakse.“ Otuda deliberativna javnost pretpostavlja publiku, prisutnost i participaciju. Ovo je ukorjenjeno u životnom svijetu i upućeno je na životnosvjetske izvore komunikativne moći. Visoki stepen djelotvornosti deliberativne javnosti označava isto visok stepen emancipacije socijalnih aktera prema institucionalnoj politici za čiju su inauguraciju potrebni uslovi kao što su jedno civilno društvo, jedna publika i mogućnosti za participaciju.

Jürgen Habermas čini plauzibilnim „da civilno društvo pod bitnim okolnostima može imati uticaj u javnosti, preko vlastitog javnog mnijenja može djelovati na parlamentarni kompleks (i sudove) i može prisiliti politički sistem na preoblikovanje oficijelnog smjera kretanja moći.“ Na drugoj strani, instrumenti, koji institucionalnoj politici sa pravom i administrativnom moći stoje na raspolaganju, u funkcionalno diferenciranom društvu imaju samo jedan ograničen stepen djelotvornosti. Institucionalna politika je, kao i prije, adresat za sve nesavladive probleme socijalne integracije i identiteta modernog društva. Ali se političko upravljanje često može primjeniti samo indirektno i mora ostaviti nedirnutim samovoljnost operativnog načina drugih funkcionalnih sistema i visoko organizovanih područja. Prema Jürgen Habermas iz ovoga se rezultira, za socijalne pokrete i ostala grupisanja koji iz civilnog društva proizilaze, „odustajanje od svih aspiracija unutar samoorganizovanog društva na kojima su se, između ostalog, bazirale marksističke

predstave socijalne revolucije.“ Razmjere resursa upravljanja i legitimnosti civilnog društva i deliberativne javnosti su značajno ograničene kroz funkcionalne diferencijacije djelujućih sistemskih imperativa i kroz institucionalnu moć političko administrativnog kompleksa. Jürgen Habermas insistira na jednom strukturalno kao i funkcionalno nužnom „samoograničenju“ radikalno demokratskih potencijala civilnog društva i osporava civilnodruštvenim organizacijama, pokretima i udruženjima sposobnost za samoorganizaciju funkcionalno diferenciranog društva. Naprotiv, civilno društvo raspolaže sa mogućnostima uticaja, s tim da ono svoje zahtjeve može artikulirati u sistemsko specifičnim komunikacijskim vezama. Pri tome se radi o komunikacijskim strukturama koje su u funkcijskim sistemima izgrađene i pokazuju afinitet za diskurzivne impulse civilnog društva. S druge strane Jürgen Habermas upozorava da se deliberativna javnost ne može tako brzo realizovana. Socijalna grupisanja civilnog društva kao socijalni pokreti, građanske inicijative, politička udruženja i druge asocijacije su vrlo problemski senzitivni. Ipak, Jürgen Habermas poznaje i granice njihovog djelovanja: „Ali signali, koji oni odašiljaju i impulsi, koje oni daju, su u biti slabi da bi u političkom subsistemu kratkoročno inicirali procese učenja ili preokrenuli procese donošenja odluka.“

U funkcionalno diferenciranom društvu oblikuje deliberativna javnost jednu intermedijernu instancu, koja posreduje između institucionalne politike s jedne strane, privatnih područja životnog svijeta i funkcionalno diferenciranih subsistema djelovanja s druge strane. Ovdje se dopušta otkriti organizovana fokusna tačka za jednu po sebi neorganiziranu javnost u svrhu diskurzivnih procesa oblikovanja mnijenja. Primarna pretpostavka funkcionalno sposobne demokratije proceduralističkog tipa je, prema Jürgen Habermas, zajedničko djelovanje javnosti koja se zasniva na komunikativnoj i političkoj moći: „Habermasova deliberativna demokracija dobiva svoje konture ako ju se razgraniči u odnosu na liberalno-pravnodržavni demokratski model privatnointeresnih kompromisa depolitiziranoga stanovništva kojim vlada politička klasa, na jednoj strani, i na građanskorepublikanski model političke samoorganizacije aktivnih i politiziranih građana, na drugoj strani.“ Diskurs nudi kriterij legitimnosti ne samo za političko djelovanje nego i za političke institucije. Habermas misli da demokratija kao politički subsistem može biti ostvarena, kada se oblikovanje volje vezuje za princip nehijerarhijske diskusije. Kada s jedne strane ovaj

uslov bude omogućen i kada se svi akteri kao jednake i slobodne individue budu mogle promatrati, tada će osnove društva biti opravdane. Demokratija koja će u političkom i institucionalnom diskursu pronaći njen stvarni smisao naziva se „deliberativnom“ demokratijom.

Model deliberativne demokratije pokušaj je praktične primjene diskurzivne etike na područje političkoga. Jürgen Habermas pristup pojmu deliberativne demokratije je kompleksan kontrastni sklop normativnih i faktičnih segmenata. Svoju teoriju demokratije iznosi jednoznačno s normativnom intencijom jer želi razraditi one procedure i pretpostavke uz čije poštovanje neka odluka može opravdano važiti kao demokratska. Diskurzivna teorija od Jürgen Habermas se utoliko može shvatiti kao deliberativna teorija demokratije, kada ona pretpostavlja osiguranu proceduru izražavanja i oblikovanja mišljenja kao osnovu za pravnodržavnost. Prema Jürgen Habermas, pravo, iz perspektive životnog svijeta, treba da služi tome da se životni svijet treba dokazivati u odnosu na novac i moć. Ipak, kada diferencirana socijalna stanja stvari, legitimacijski relevantne vrijednosti, alternative odlučivanja i raspoloživi resursi, kao i strukture moći, individuumi i funkcije normativne politike postaju tema kroz praktični diskurs i ako, pri tome, interakcijski sklopovi između mehanizama moći i struktura vlasti budu podređeni diskurzivnom principu javnosti, tada deliberativna javnost zadobija, preko zakonodavnih institucija, institucionalizovani uticaj na administrativno politički kompleks. Saglasno tome, politička javnost služi identifikaciji ukupno socijalno relevantnih problema u jednom decentriranom i funkcionalno diferenciranom društvu koji, potom, indirektno dobivaju na značaju kroz kolektivno obavezujuće odluke političkog subsistema. Jürgen Habermas razlikuje dvije forme političke javnosti. Naime, s jedne strane organizovanu javnost parlamentarno političkog kompleksa (demokratski kategorizirano oblikovanje mišljenja i volje) i s druge strane opštu javnost. Druga je shvaćena kao spontano političko oblikovanje mnijenja i volje, i koja je uokvirena kroz slabe institucije, tako da je ona time shvaćena kao nivo informalnog oblikovanja mišljenja. Na bazi analiza izvedenih dimenzija političke javnosti, Jürgen Habermas očekuje od prava i političkog poretka kao institucija legitimnosti političke vlasti povratnu vezu sa procesima oblikovanja normi i vrijednosti. Prema Jürgen Habermas zasebna pozicija prava rezultira se iz toga da se pravni subsistem ne može svrstati ni u

životnom svijetu niti samo sistemima (politika i ekonomija), nego je pravo umjesto toga usko povezano sa oba područja, dakle s jedne strane za sisteme (administrativno politički kompleks i ekonomski subsistem), te stvara jedan pravni okvir i s druge strane unutar životnog svijeta ostvaruje konfliktno svalađujuće i s tim socijalno integrativne rezultate. Dakle, Jürgen Habermas formuliše ovu relaciju na sljedeći način: „Upravljački mediji novac i administrativna moć su utemeljeni preko pravne institucionalizacije tržišta i birokratskih organizacija u životnom svijetu. Istovremeno su interakcijski sklopovi, u kojima su do sada mogli biti etički savlađivani manifestni konflikti na osnovi navika, lojaliteta, pravno legalizovani [.....]. Nužni komplement pravnog regulisanja potencijalno svih socijalnih odnosa formira univerzalizaciju javno pravno institucionalizovanog građanskog statusa. Jezgru ovog državnog građanstva čine politička prava participacije, koja može biti ostvarivana u novim formama saobraćanja civilnog društva, u pravno zaštićenoj mreži dobrovoljnih udruženja, kao i u komunikacijskim formama jedne preko masovnih medija stvorene političke javnosti.“ Pored toga, pripadaju pravu sve komunikacije „koje su na pravo orijentisane, pri čemu se pravila prava reflektivno pozivaju na, u postupku institucionalizacije, upravo sprovedenu socijalnu integraciju.“ Građanska prava, politička prava participacije i komunikativna prava su shvaćene kao pozitivne slobode. One garantiraju ne samo slobodu od vanjskih prisila, nego i mogućnost socijalne participacije u zajedničkom diskursu. Unutar političkog diskursa akteri interpretiraju ne samo potrebe i vrijednosne orijentacije, nego postavljaju političko shvatanje svijeta i bitka kao bitnu temu. Prema Jürgen Habermas pravo je interpretirano kao sastavni deo životnog svijeta. Ono se zasniva i reproducira u njemu i priključuje se na naučni i jezički sistem koji konstituira svakodnevnicu i „donosi isto poruke ovog porijekla u jednu formu u kojoj one ostaju razumljive za posebne kodove administracije (moć) i ekonomije (novac). Drugačije nego na sferu životnog svijeta ograničena etička komunikacija, jezik prava može fungirati kao transformator u svedrštvenom toku komunikacije između sistema i životnog svijeta.“ Prema shvatanju njemačkog sociologa Claus Rolshausen može se u „Moderni“ politička vlast u formama pozitivnog prava razviti u legalnu vlast. Njene formalnopravne organizacije su osigurane kroz pretnju sankcijama. Pravo, s druge strane, služi organizaciji i upravljanju institucionalizovanom moći. Otuda je pravo medijum preko koga se komunikativna moć transformira u administrativnu moć. Pravni je subsistem pri tome usmjeren na kolektivno

obavezujuće odluke administrativno političkog kompleksa, a na drugoj strani on institucionalizira medije upravljanja normativne politike kao kod moći, koga dopušta strategijska primjena administrativne moći. Upravljački medijum političke moći rasterećuje aktere od komunikativnih procesa razumijevanja i koordinira djelovanja u odnosu na političke odluke, koje se implementiraju administrativno. Na pozadini datog Jürgen Habermas razumije institucionalnu politiku i upravljanje kao subsistem strategijskog djelovanja, koji organizira administrativnu moć kao državno institucionaliziranu moć. S jedne strane su ovdje anticipirane pozicijske borbe i konkurencija oko političke moći. Na drugoj strani, Jürgen Habermas želi pod pojmom administrativne moći razumjeti isto sva djelovanja, koja doprinose ispunjenju sankcijskih, organizacijskih i egzekutivnih funkcija uprave. Pod administrativnom moći dopušta se u odnosu na to razumijeti državno izvršavanje, sprovođenje i primjena pravno zakonskih normi. Ideja pravne države sadrži zahtjev da se preko koda moći upravljani administrativni sistem priključi na pravno primjenjenu komunikativnu moć i udalji od uticaja socijalne moći tj. od zbiljske snage ostvarenja privilegovanih interesa. Njegova diskurzivna teorija prava poima „demokratsku pravnu državu kao institucionalizovanje postupaka i komunikacijskih pretpostavki za diskurzivno formiranje mišljenja i volje koje se odvija pomoću legitimnog prava (i ukoliko garantuje privatnu autonomiju), i koje, s druge strane omogućuje [...] legitimno uspostavljanje prava.“ U pravnoj državi sistem oblikuje jedan balans između tri sile socijalne integracije: novac, moć i solidarnost. Pravo, čija se povreda kažnjava sa sankcijama, i moć uzajamno se konstituiraju. Kod moći i pravni kod moraju uzajamno donijeti rezultate koji su utemeljeni u jednoj legitimnoj primjeni prava. Vršenje političke moći se legitimira na zakonima koje proizilazi iz diskurzivnog oblikovanja mnijenja. Pretpostavke za to su institucionalizacija procedura i komunikacijskih uslova. Jer sa deliberativnom politikom će biti dostignuto da politički subsistem bude upravljani kroz administrativnu moć, ali istovremeno postaje programiran i kontrolisan kroz komunikativnu moć, tako što ona preko oblikovanja mnijenja vrši uticaj na odluke političko administrativnog kompleksa koji potom administrativnu moć usmjeravaju. Strukturalne asimetrije u komunikacijskim interakcijama, uticaj društvenog konteksta sa njegovim socijalnim stratifikacijama i modelima raspodjele moći, kao i fundamentalni heterogenitet

publike dopuštaju ukupno manje slobodnog prostora za empirijske dokaze koji mogu normativno podržati Jürgen Habermas visoko zahtijevan model deliberativne demokratije.

Komunikativna moć, autonomna javnost i problematiziranje tema

Za razliku od političke i socijalne moći Jürgen Habermas je razvio vlastiti pojam komunikativne moći koja nastaje kroz uticaj civilnodruštvenih aktera koji mogu u najboljem slučaju zadobiti uticaj u političkoj javnosti, ali ne mogu vršiti političku moć. Uticaj jednog više ili manje diskurzivnog, u javnim kontroverzama produkovanog javnog mnijenja, je sigurno empirijska veličina koja može nešto pokrenuti. Kada se ovaj politički uticaj filtrira kroz institucionalne procedure demokratskog parlamentarnog sistema, transformiše se u komunikacijsku moć i ulazi u legitimno zakonodavstvo. Iz tako generalizovanog javnog mnijenja proizilazi, iz pozicije interesnog uopštavanja, provjereno mišljenje koje legitimira kolektivno obavezujuće odluke. Kod svih gore već apostrofiranih nastojanja oko civilnog društva se radi o ravnomjernoj participaciji svih aktivnih građana u oblikovanju, distribuciji i korištenju komunikativne moći. Ali komunikacijska moć ostaje nedjelotvorna bez relacije sa demokratski uobličenim institucijama oblikovanja volje i mišljenja (politički subsistem). Jer je politički subsistem, s jedne strane, specijaliziran za produkovanje kolektivno obavezujućih odluka i oblikuje samo jedan od mnoštva subsistema. S druge strane, ostaje administrativna moć, na osnovu njenog interakcijskog sklopa sa pravom, nadležna za probleme koji pogađaju funkcionalno diferencirano društvo u cjelini. Pored toga, ne može na osnovi demokratskih procedura prerađeno javno mišljenje „vladati“ komunikativnom moći, nego samo usmjeravati upotrebu administrativne moći u određenim pravcima. Ova forma moći je zasnovana na diskurzivnom principu prema kome važenje normi zavisi od saglasnosti svih aktera, tako da se konsenzus o ovome u jednoj komunikativno produkovanoj i uopšte pristupačnoj javnosti treba oblikovati. Normativni argumenti preko kojih komunikacijska moć zadobija važenje stvaraju legitimnu moć i mogu djelovati na političko administrativni subsistem jer je ovaj upućen na normativna obrazloženja koja sebi, međutim, ne može sam dati rutinskim funkcioniranjem, nego za kojima uvijek iznova mora posezati u komunikacijsko područje. Komunikacijska moć je duboko usidrena u civilno društvo. Pozadina komunikacijske moći se sastoji iz spontano nastalih udruženja, organizacija i socijalnih pokreta. Jürgen Habermas pretpostavlja da ova rezonanca

„socijalna problemska stanja pronalazi u privatnim sferama života, preuzima, kondenzira i dalje prenosi na političku javnost.“ Diskurzivna javnost producira neprisilnu prisilu argumenta i ovako inducirana moć omogućuje „opsadu“ države. Komunikativna moć se vrši prema modelu opsade. Ona djeluje na procese odlučivanja političkog sustava, bez teleološkog cilja njegovog osvajanja. Kod „opsjedanja“ države radi se o jednom preventivnom okruženju države koje sprečava interpenetraciju političke moći u civilno društvo i koja vršiti pritisak na interne premise odlučivanja. Kako se životni svijet ili civilno društvo reprodukuje, tako se isto reprodukuje komunikativna moć preko struktura komunikativnog djelovanja. U tako strukturiranoj deliberativnoj javnosti nastaje komunikacijska moć kroz stvaranje zahtjeva za važenje, koji se zasnivaju na komunitarno zastupanim shvatanjima. Ovaj proces vodi nastajanju kolektivnih mišljenja, kojima politički sustav ne može dati prednosti. Radi se, pri tome, o svakoj sferi političkih i komunikativnih sloboda, koje trebaju biti pravno garantovane, s tim da ne dolazi do „isušivanja javnosti“, koja stvara legitimnost. Dakle, norme trebaju biti generirane, prije nego što političke odluke njih oblikuju u zakonske forme, tako da pravne i moralne norme ne mogu više kroz praktične diskurse oblikovanim predstavama biti u suprotnosti. Pravo iz perspektive životnog svijeta treba tome služiti, da se životni svijet u odnosu na novac i moć treba dokazivati. Ipak, kada diferencirana društvena stanja stvari, legitimacijski relevantne vrijednosti, alternative odlučivanja i raspoloživi resursi kao i strukture moći, individui i funkcije normativne politike kroz praktičan diskurs postaju temom, i ako, pri tome, interakcijski sklopovi između mehanizama moći i struktura vlasti diskurzivnom principu javnosti budu podređeni, tada zadobija diskurzivna javnost preko zakonodavnih institucija institucionalizovani utjecaj na administrativno politički sustav.

Koji kontekstualni uslovi trebaju biti ispunjeni da bi civilno društvo prikladno djelovalo u sferi političkog upravljanja? Diskurzivna javnost kao i civilno društvo raspolažu sa komunikativnom moći samo u smislu uticaja, savjetovanja i stvaranja zaključaka. Da bi diskurzivna javnost svoje ciljeve ostvarila, treba priključak na političko parlamentarni kompleks. U vezi sa tim piše Jürgen Habermas o publicističko političkom uticaju diskurzivne javnosti na administrativno političku sferu: „Publicistički kroz javna uvjerenja štice politički uticaj se transformiše u političku moć - u jedan resurs koji treba kolektivno

obavezujuće odluke usvojiti - tek kada on djeluje na uvjerenja autorizovanih aktera političkog sistema i definiše ponašanje birača, parlamentaraca, službenika itd. Publicističko politički uticaj upravo kao socijalna moć može biti transformisan samo preko institucionalizovanih procedura u političku moć.“ Ovdje je uticaj izjednačen sa sadržajem pojma komunikacijske moći. Ali, Jürgen Habermas je toga svjestan da je veoma slabo vršenje funkcije uticaja na odluke političko administrativnog kompleksa. U kojoj mjeri je to tako pokazuje Jürgen Habermas na različitim modelima tematiziranja problema. U prvom modelu se radi o tome da inicijativa proizilazi od nosilaca funkcija ili političkih lidera i da njihove teme formalnog diskutovanja isključivo kruže unutar političkog sistema, „bilo to sa ekskludiranjem političke javnosti ili bez njenog prepoznatljivog uticaja.“ U drugom slučaju polazi inicijativa od političkog sistema, ali ovdje politički zastupnici moraju mobilizirati političku javnost. U posljednjem slučaju „inicijativa polazi od snaga izvan političkog sistema koje uz pomoć mobilisane javnosti, odnosno socijalnog pritiska javnog mnijenja, zahtjevaju formalnu diskusiju teme.“ Otuda detektuje Habermas da civilnodruštvene periferije nasuprot političko administrativnom sistemu „imaju odliku povećanog senzibiliteta za opažanje i identificiranje novih tema.“ U normalnom slučaju nalaze teme i inicijative jedan put čiji tok odgovara prije prvom ili drugom nego trećem modelu. Dok je informalni tok moći ovladao političkim sistemom, postoje opažajne i artikulacijske sposobnosti koje nove teme stavljaju na dnevni red i oblikuju ih za odlučivanje, prije kod egzekutivnih instanci, kod vlade i uprave nego kod parlamentarnog kompleksa. Ipak, masovni mediji uprkos njihovom normativnom samopoimanju u političkoj javnosti dobivaju informacije od dobro organizovanih producenata informacija, koji političku javnost drže pod kontrolom. Jürgen Habermas svrstava trivijalnu publicističku javnost prije „centru“ nego periferiji civilnodruštvenog života. „Osim toga mediji preferiraju publicističke strategije koje diskurzivni nivo javnog komunikacijskog procesa prije smanjuju nego povećavaju, te uzimaju teme, u pravilu, koje su inicirane i upravljane od centra, a ne od spontano dolazećeg toka društvene periferije.“ Kao konstitutivni sastavni segment civilnog društva javnost je istovremeno garant i korektiv političke moći. Kao izvor komunikativne moći na kojem je stvoren konzensus ona može služiti kao instrumenat da bi alternativne strategije bile provjerene u diskusiji. Ključno za to je princip deliberativne demokratije čiji se centar i periferija osiguravaju u kontekstu snažne deliberativne političke

kulture. S tim postoji stvarna mogućnost da svi ili gotovo svi članovi zajednice mogu političku vlast kontrolisati preko praksisa diskursa. Ovo samoograničavanje deliberacije na to da se samo kontroliše politički subsistem kroz civilno društvo koje samo raspravlja a ne glasa, kako to Jürgen Habermas predlaže, čini se znatno primjerenijim modernitetu jer u većoj mjeri vodi računa o diferencijacijskim procesima današnjeg društva. On spoznaje problematične crte deliberacijskog nivoa civilnog društva: načelno neograničena komunikacijska strujanja čine, za njega „divlji kompleks koji se ne da u cjelini organizovati. Zbog svoga anarhičnog sastava opšta je javnost, s jedne strane, nezaštićenije izložena represijskim i ekskluzijskim efektima nejednako raspodijeljene socijalne moći nego organizovane javnosti parlamentarnog kompleksa.“ Pozitivna se protuteža sastoji u njegovoj mogućnosti da preskače komunikacijske granice, razbija tabue, senzibilnije prihvata nove probleme te čak direktnije artikulira kolektivne identitete i potrebe nego u formalizovanim institucijama administrativno parlamentarnog kompleksa.

Naprijed diskutovane komunikacijske i administrativne forme moći ukrštavaju se međusobno; u centru se nalazi politički subsistem djelovanja sa njemu pripisanom moći. S jedne strane, vrše socijalna kao i komunikacijska moć utjecaj na politički subsistem, s druge strane, politička moć raspolaže uticajem na implementaciju kolektivno obavezujućih odluka. Strategijskom djelovanju čistog vršenja moći stoji nasuprot komunikativno djelovanje sa obrazloženjem normi, koje Jürgen Habermas označava kao komunikativna moć. Sa tim pojam moći obuhvata kod Habermasa s jedne strane egalitarne i javne procese obrazloženja normi i procese legitimnog važenja normi, i s druge strane „faktičko važenje jedne norme kroz korištenje administrativne moći, koja je u toku političkih odluka definiše kao očekivanu sigurnost sa instrumentima prava.“

Uloga civilnog društva u procesu nastajanja deliberativne javnosti

Jürgen Habermas pokušava razviti jedan model civilnog društva i model deliberativne politike na pozadini njegove diskurzivne teorije koja posreduje između liberalne i republikanske koncepcije demokratije i političke zajednice. On razvija model deliberativne demokratije kao suprotan u odnosu na liberalni i republikanski model demokratije. Diskurzivna teorija demokratije za koju su karakteristične politička participacija, građanski

aktivizam i usmjerenost prema dijalogu i konsenzusu, preuzima elemente od oba modela i Jürgen Habermas opisuje njegovu paradigmu „u pojmu jedne idealne procedure za savjetovanje i donošenje zaključaka. Ova demokratska procedura stvara interni sklop između „pragmatičnih razmišljanja, kompromisa, diskursa samorazumjevanja i diskursa pravедnosti i objašnjava jednu pretpostavku da, pod uslovima jednog problemsko odnosnog pritanja informacija i prikladne prerade informacija, razumni, odnosno, ispravni rezultati mogu biti dostignuti.“ Deliberativna teorija u saglasnosti sa republikanskim modelom inauguriše političke procese oblikovanja mišljenja i volje u središte i pokušava ispoljiti principe pravne države, s tim da visoko zahtjevne forme komunikacije „jednog demokratskog oblikovanja mnijenja i volje mogu biti institucionalizovane.“ Dalje deliberativna teorija demokratije čini zavisnim „širenje deliberativne politike“ od „institucionalizacije odgovarajućih procedura i komunikacijskih pretpostavki, kao i od sklopa institucionalizovanog savjetovanja sa informalno oblikovanim javnim mnijenjem.“ Uspjeh deliberativne demokratije ne zavisi od jednog kolektivno i djelatno sposobnog građanstava, nego od institucionalizacije odgovarajućih procedura i komunikacijskih pretpostavki. Proceduralizacija legitimnosti i vezivanje političkog sistema sa perifernim mrežama političke javnosti vodi, prema Jürgen Habermas, ka oblikovanju decentralizovanog društva. Ovaj pojam demokratije nema više potrebe da upotrebljava pojam društvene cjeline sa državom u središtu koja je zamišljena kao, u širem smislu, ciljno orijentisani subjekat. Prema Jürgen Habermas konstituira se politička zajednica tek u diskursu i u proceduri socijalne participacije. Pojmu proceduralne demokratije odgovara sljedeća Jürgen Habermas metafora decentralizovanog društva koje svakako sa političkom javnosti diferencira jednu arenu za opaženje, identifikaciju i prerađivanje ukupnih društvenih problema, tako što ono kao mjesto komunikativne moći omogućava i dopušta raspravu o stilovima života i formama podruštvljenja institucionalne politike. Prema tome decentralizovano društvo oblikuje prostor političke deliberacije.

Deliberativna teorija proceduralne demokratije računa sa jednim „visoko gradiranim intersubjektivitetom“ procesa razumjevanja koji se sprovode preko demokratskih procedura ili u komunikacijskim mrežama političke javnosti. Besubjektivne komunikacije [...] stvaraju arene u kojim se može održati više ili manje racionalno oblikovanje mišljenja i

volje o opštim društveno relevantnim i za regulisanje potrebnim materijama. „Potrebno je osigurati komunikacijski tok između javnog oblikovanja mišljenja, institucionalizovanih izbornih odluka i legislativnih zaključaka, da publicistički oblikovan uticaj i komunikativno stvorena moć preko zakonodavstva bude konvertirana u administrativno primjenjivu moć.“ Jürgen Habermas opisujući strukturu javnosti kroz predstavu o „besubjektivnim komunikacijama“, u kojima se artikulira jedan „visoko gradirani intersubjektivitet“, gubi iz vida da politička javnost nastaje samo kroz situaciono zavisne teme i probleme koji su autorizovani od strane individua unutar komunikativne zajednice. U vezi s tim, ovi trebaju sprovesti opravdano ili neopravdano neke druge interese, a ne samo do sada realizovane interese. Predstava jedne, od administrativno političkog aparata, emancipovane javne sfere društvenih asocijacijskih odnosa u kojoj se razvija dijaloški socijalni praksis vodi prema bitnim korekcijama u razumijevanju političkog procesa podruštvljanja. Zbog ovoga za Jürgen Habermas centralno pitanje nije više kolektivno djelatna sposobnost građana, nego objasniti integraciju jedne „raspadnute“ javnosti iz perspektive sistemske teorije, u autopoietičko osamostaljenje funkcionalne strukture - različite forme javnosti. Demokratsko oblikovanje odluka rezultat je interesnog samodefinisanja individua kroz proces diskurzivne prerade problemskih tema i sadržaja. Tome odgovara da danas u funkcionalno diferenciranom društvu postoji mnogo javnosti i suprotnih javnosti čiji pluralitet i mnogostrukost dolazi do izražaja u formalno institucionalizovanom okviru političkog sistema. Zadatak deliberativnog demokratskog modela je promatranje koje je nužno za stvaranje novih institucionalnih uslova za nova politička i socijalna grupisanja. Ovo ostaje senzibilno za moralni sadržaj javnih diskursa i oblikuje sa svoje strane pravne kontekstualne uslove konkretnog političkog procesa odlučivanja tako da njihov legitimitet može biti osiguran kroz prikladne participacijske i komunikacijske forme. Pravo je s tim ne samo instrument državnog upravljanja, nego je istovremeno i garant povratne veze državno političkog oblikovanja mišljenja na javno društveno oblikovanje mišljenja. Svaka ko da mogu društveni procesi oblikovanja volje u ovom modelu samo još indirektno utjecati tako što oni pravnu institucionaliziranost procedure političkih procesa odlučivanja podvrgavaju moralno argumentativnom provjeravanju, da li ovi omogućavaju jedno prikladno diskurzivno obrazloženje konkretnih odluka. Legitimitet političkog poretka treba biti bazirana na kvaliteti procedura oblikovanja mišljenja i ciljeva. Jer, tek se u kvaliteti diskursa

participirajućih građana odlučuje da li je jedna politička odluka „razumna“ (spoznatljivo na osnovu participacionih prava koja su socijalnim akterima pripisana) i da li je prihvatljiva za sve socijalne aktere koji participiraju u diskurzivnim raspravama. Socijalni prostor između globalnog društva i političke države je „naseljen“ civilnim društvom, koje se kao socijalna osnova autonomne javnosti razlikuje od ekonomskih i administrativnih subsistema djelovanja. „I liberalizam je razlikovao državu i društvo, ali je građansko društvo shvaćeno prije svega kao područje privatnoga gospodarstva. Habermas razgraničuje gospodarstvo i javnu upravu od dodatne razine, civilnoga društva, koje pokraj resursa novca i javne moći uspostavlja resurs solidarnosti, odnosno komunikacijsku moć.“ Civilno društvo ima mnogo više korelacija sa životnim svijetom, nego sa sistemom ciljno racionalnog djelovanja. Intergacijski i upravljački mehanizmi - moć i novac - ostaju ekskludirani iz životnog svijeta. Jürgen Habermas shvata solidaritet kao novi mehanizam socijalne integracije. Socijalno integrativna snaga solidarnosti se razvija preko jedne veoma široko izdiferencirane autonomne javnosti i preko državno-pravno institucionaliziranih procedura deliberativnog oblikovanja mišljenja i odluka, ali i preko medijuma prava kojima se javnost može potvrđivati nasuprot nejezičnim mehanizmima socijalne integracije (moć i novac). Sa diskursom, kojem korespondira jedna autonomna javnost, zadobija i nacionalni suverenitet intersubjektivni karakter. Iz demokratske procedure i pravne implementacije komunikacijskih pretpostavki proizilazi i komunikacijska moć. U solidarno integrisanom društvu postoji među učesnicima i učesnicama konsenzus o vrijednostima i normama; akteri se identifikuju sa društvenim institucijama i njihovim baznim principima. Deliberativna javnost i pravnodržavno institucionalizovana procedura na jednoj i medijum prava na drugoj strani trebaju implementirati solidaritet kao integracijski mehanizam. Deliberativna politika je upućena na komunikativni razum životnog svijeta. Ova politika bi se trebala nalaziti u „internom sklopu sa kontekstima jednog susretljivog sa njene strane racionaliziranog životnog svijeta.“

Kroz to je isto deliberativno filtrirana politička komunikacija upućena na resurse životnog svijeta - prije svega „na jednu liberalnu političku kulturu i na jednu prosvjećenu političku socijalizaciju.“ Na razumu zasnovana deliberativna politika je u osnovi medijum, koji posreduje između životnog svijeta i političkog subsistema, tako što je komunitarna volja

produkovana u javnim diskursima i u tome što komunikativna moć može utjecati na kolektivno obavezujuće odluke koje se usvajaju u političkom subsistemu. Ono što je značajno za uspješnu političku integraciju je to da političko administrativni subsistem ostaje dovoljno responzivan za razumno orijentisano djelovanje, da bi se udvoljilo zahtjevima demokratskog samozakonodavstva. Ovdje je javnost pojmljena kao „snažna javnost“, da ona ne služi samo političkom oblikovanju mišljenja nego i doprinosi racionalizaciji etičkih pitanja, i da utiče na proces donošenja kolektivno obavezujućih odluka, koji tek kroz ovaj interakcijski sklop dobija pravno posredovanu legitimnost. Ovdje je političkoj javnosti i civilnom društvu dodijeljen empirijski zadatak da omoguće povratni razvoj kulturnih predanja i političkog učenja, ali i integraciju društva kroz racionalizaciju procesa političkog oblikovanja mišljenja i donošenja kolektivno obavezujućih odluka u liberalnim demokratijama.

Za ostvarenje naprijed opisanog koncepta deliberativne demokratije ili jedne demokracije proceduralističkog oblika pretpostavka je vitalna, demokratski pojmljena politička javnost. Da bi mogao opisati socijalnu osnovu date javnosti poseže Habermas za pojmom civilnog društva: Institucionalna jezgra civilnog društva sastoji se iz nedržavnih i neekonomskih udruženja i asocijacije na dobrovoljnoj, spontanoj osnovi - politički pokreti, diskutirajući krugovi, kulturna udruženja, univerziteti, nezavisni mediji, sindikati, sportska i druga za korištenje slobodnog vremena formirana udruženja - preko kojih komunikacijske strukture javnosti u društvenim komponentama životnog svijeta mogu biti utemeljene. Ono se sastoji iz manje ili više spontano nastalih udruženja, organizacija i pokreta koji rezonanciju društvenih problemskih stanja u privatnim životnim oblastima nalaze, preuzimaju, kondenzuju i na političku javnost dalje usmjeravaju i djeluju u sferi politike i ekonomije. Jürgen Habermas svrstava civilno društvo u sferu životnog svijeta koja u njegovoj društvenoj slici funkcionalno diferenciranog društva stoji nasuprot funkcionalnim subsistemima politike i ekonomije, odnosno moći i tržišta. Dalje, Habermas konstatuje da je i danas zadatak države „socijalnointegrativna funkcija (održanje političkog poretka, preraspodjela i socijalna sigurnost, zaštita kolektivnog identiteta i zajedničkih kulturnih predanja) i da njene funkcije trebaju imati jedan dorastao slobodan prostor na političkoj agendi.“ Strukturu civilnog društva oblikuje „jedan asocijacijski sistem, koji problemsko

rješavajuće diskurse o pitanjima opšteg interesa institucionalizira u okviru uređene javnosti.“ Koncept civilnog društva Jürgen Habermasa ekskludira državne institucije i političke partije. Isto tako ekonomske interesne grupe ne pripadaju strukturi civilnog društva. Takvo civilno društvo oblikuje, u ovom smislu, u procesu demokratskog samozakonodavstva samo jednu vanjsku periferiju. Ipak, kao socijalni interakcijski kompleksitet, u kojem se kroz aktivnu participaciju građana u odnosu na negativna i pozitivna prava slobode stvara pluralitet asocijacija, javni stavovi se generiraju u uskoj vezi sa interesima, potrebama i skupnim identitetima i isto se tematizira povlačenje granice između privatnosti i javnosti pod zaštitom individualne autonomije. Time civilno društvo dobija političke crte koje ga udaljavaju od liberalnog razumijevanja građanskog društva kao predpolitičkog prostora. Uticajne i participatorne mogućnosti civilnog društva, na demokratskoj proceduri baziranoj javnosti, postaju plauzibilne sa implementacijom pojma deliberativne demokratije, posebno što se tek sa deliberativnom politikom politički procesi vezuju na javno oblikovanje mišljenja, tako da socijalni akteri mogu djelovati na administrativnu moć, jer je legitimnost mehanizama moći zavisna od participacije svih diskurzivnih aktera u političkim procesima formiranja mišljenja. Civilnodruštveno aktiviranje označeno kao deliberativna politika vodi uspostavljanju i stabilizaciji institucija, koje služe socijalnoj pravednosti. Istovremeno je civilnodruštvena konceptualizacija društva posebno permanentan apel na motivaciju građana da ostvare socijalnu pravednosti i sa tim izoblikuju socijalnu pravednost kao vrlinu i habitus. Političko administrativni kompleks treba za komunikativnu moć ostati senzibilan, jer je preko djelatnih sfera političkih partija i biračkog prava građana povezan sa političkom javnosti i civilnim društvom. Posebnost za legitimnost političkih odluka je norma da se adresati prava istovremeno mogu pojmiti i kao njegovi autori. Jürgen Habermas vidi u životnosvjetski strukturiranoj javnoj komunikaciji, koja je civilnodruštveno posredovana, izvor komunikativne moći koja fungira kao resurs socijalne pravednosti i garant za legitimno sprovođenje prava. S druge strane administrativno parlamentarni kompleks je specijalizovan za kolektivno obavezujuće odluke, dok komunikativne strukture javne sfere obuhvataju rasprostranjenu mrežu senzora koji na prvom mjestu reaguju na pritisak široko rasprostranjene društvene problematike i pobuđuju uticajna mišljenja. Javno mnijenje koje je preko demokratskih procedura pretvoreno u komunikativnu moć ne može samo po sebi

„vladati“, ali može usmjeravati upotrebu administrativne moći u određenim pravcima. Aspiracije administrativno političkog kompleksa za prisvajanjem administrativne moći bez uvažavanja diskurzivnih zahtjeva civilnog društva imaju intenciju ka zaposjedanju javne ili komunikativne sfere i onemogućavaju političkim, jezičkim, rodnim, etničkim i religijskim manjinama pristup političkoj javnosti kao i resursima za ostvarivanje socijalne mobilnosti. U odnosu na ovo nastaju sljedeće konsekvence: razaranje komunikativne sfere i raspadanje pluraliteta mišljenja kao i ukidanje razdvojenosti između privatne i javne sfere, kroz jednu prividno neograničenu politizaciju privatnog i kroz uklanjanje javne politike. U jednom autoritarnom, od političke države, dominiranom društvu kontroliše država ne samo političku javnost, nego destruiira isto tako i životnosvjetsku osnovu ove javnosti. Ipak, fiksiranost na administrativnu moć ili opsjednutost državom većine autoritarnih sistema ostavila je ne samo organizacijski slaba civilna društva, nego je isto tako izvršila trajan uticaj na razini individualnih stavova i vrijednosti u mnogim društvima. Posebno u Istočnoj Evropi i Latinskoj Americi dugotrajna autokratska vlast vodila je presušivanju svakog izvora iz kojeg se crpe potrebna individualna iskustva i stavovi za jednu civilnodruštvenu i kooperativnu samoorganizaciju društva. Mnoge analize postautoritarnih društava Južne Evrope su pokazale da socijalni akteri demokratske principe kao dobrovoljnost i državno nemiješanje utoliko sporije internaliziraju, ukoliko je bilo dublje ukorijenjeno autoritarno razumijevanje odnosa između društva i države među političkim elitama i građanima. Dakle, jedno aktivno civilno društvo nije per se od pozitivnog uticaja na demokratiju, nego može pod opisanim uslovima i destabilizirajuće djelovati. Ovo je slučaj, kada se uvećani aktivizam aktera pojavljuje sa konfrontacijom i jednim nedostatkom demokratske kulture dijaloga.

U osloncu na ono, što Jürgen Habermas označava kao „jedan narasli pluralizam životnih formi, subkultura i političkih shvatanja“, kroz koji asocijacijski sistem manifestuje njegovu autonomiju i njegov spontanitet, otkriva da ovaj „organizacijski substrat svake opšte, iz privatne sfere tako reći proistekle publika građana, koji za njihove socijalne interese i doživljena iskustva traže javne interpretacije imaju uticaja na institucionalizovano oblikovanje mišljenja i namjera.“ Otuda on označava dati kontekst kao jednu suprotstavljenu društvenu sferu subsistemskim imperativima funkcionalnih i diferenciranih sistema. „Politička javnost može“, piše Jürgen Habermas, „svoje funkcije

(ukupne društvene probleme percipirati i tematizirati) samo u toj mjeri ispuniti kako se one oblikuju iz komunikacijskih veza potencijalnih djelatnih aktera. Ona je nošena od jedne publike koja se regrutuje iz sveukupnosti građanstva. U žamoru glasova ove publike razliježe se eho životnopovijesnih iskustava.“ Prema tome Jürgen Habermas definicija civilnog društva dokazuje komplementarnost prema definiciji sa komunikativnim diskursom.

Literatura:

1. Kustura Mensur, Bajić Edis: Politička moć, civilno društvo i participacija, OFF-SET, Tuzla, 2014.